

37. בני קורח – ירושלים

הבסיס להשוואה שתוצג להלן נמצא בפרקי בני קורח בתהילים. המדרש הציג קשר מפליא בין בני קורח הקשורים לאירועי מרד קורח ועדתו במדבר וזכרם עלה בספר תהילים, לבין ירושלים והמקדש:

...וכן אתה מוצא שקודם לארבע מאות ושבעים שנה בני קורח מתנבאים עליה שהיא עתידה להיות בחלקו של בנימין, ה"ד (תהילים פד) נכספה וגם כלתה נפשי וכן הוא אומר (תהילים קלב), הנה שמעונה באפרתה וגו', ר' יהודה אומר ביהמ"ק נבנה בתוך חלקו של יהודה, דכתיב (שמואל א יז) אפרתי מבית לחם יהודה. רבי שמעון אומר בתוך של מי שמתה באפרתה רחל, יכול בתוך חלקו של יוסף שהוא מבניה ת"ל (תהילים קלב), מצאנוה בשדי יער, בתוך חלקו של מי שנמשל כחית היער, ומי נמשל כחית היער בנימין דכתיב בנימין זאב יטרף" (בראשית רבה צט; מהדורת וילנא).

במדרש זה תפקידם של בני קורח הוא הנבואה; הוויכוח על מיקום המקדש בנחלות השבטים נישא בפי חכמים, אולם, נבואתם הקדומה של בני קורח, ארבע מאות ושבעים שנה לפני... היא זו שנותנת למיקום לא רק גושפנקה נבואית, אלא גם הוד קדומים וקשר ישיר עם העבר עתיק היומין של העם.

במדרש אחר מובאת דעתם של בני קורח בהקשר שונה במעט:

מלאכי השרת אמרו כי כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א יא), ובני קורח אמרו גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו וכי אלהינו אינו גדול אלא בעירו לבד, אמרו בני קורח גדול ה' במה שעשאה בעירו ובמקדשו... (מדרש תהילים מח; עמ' 274).

כאן בני קורח אינם מתנבאים, הם מתווכחים על הרלוונטיות של פסוקים; אולם, ויכוח עם מלאכי השרת איננו בגדר ויכוח שגרתי של בית המדרש. הוויכוח ניטש על המתח הידוע בין פרטיקולריזם לבין אוניברסליות. מבט־העל של מלאכי השרת איננו יכול להצטמצם לעיר ולמקדש, חשובים ככל שיהיו, מוטת הכנפיים שלהם מחייבת חיפוש אחר גדלות ה' בעולם ומלואו. ואכן, השאלה – זכי אלהינו אינו גדול אלא בעירו לבד? – שאלה קשה היא, ומעמידה במבחן את עקרונות המונותאיזם. הפרשנות של בני קורח מעבירה את מרכז הכובד מהמקום למעשה; לא המקום גורם, אלא מעשה המקום, יצירת המקום, וזה כרוך בסיפור המקום, בזיכרון. אכן, ירושלים היא ירושלים, לא בגלל איזושהי מהות מיסטית שדבקה בה, אלא בגלל סיפורה.

פיתוח דרמטי של רעיון המקום נמצא כמדומה במדרש הבא:

...והראה גיהנם דכתיב (יונה ב) מבטן שאול שועתי שמעת קולי, והראהו תחת היכל ה' שנאמר (שם), לקצבי הרים ירדתי, מכאן אנו למדים שירושלים על שבעה הרים עומדת, וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות, וראה בני קורח עומדין ומתפללין עליה, אמר לו ליונה הרי אתה עומד תחת היכל ה' ואתה נענה... (תנחומא, ויקרא ח).

המקום מוגדר כאן בצורה מופלאה, לא רק ירושלים של מעלה עומדת ברקע, אלא גם ירושלים של מטה ומטה של מטה, אכן, כפי שמלמדת תפילת שלמה בספר מלכים, אפשר להתפלל כשהמקום עומד מול העיניים (הפיזיות או הרוחניות). אפשר, משום שיש מי שמתפלל בתת-הקרקע. בתת-הקרקע יש אנשים, הצטרפותם היא ה'מייעלת' את התפילה! תפילה איננה של מקומות, תפילה היא של אנשים, גם אם הם נמצאים מתחת למקומות.

ובכן, הדגש מוסב על האנשים, בני קורח מתפללים, לא מתנבאים, לא מנהלים שיח עם מלאכי השרת, אלא מתפללים, בני אדם מתפללים. ירושלים נזקקת גם לתפילה.

במעבר חד למציאות אחרת; אברהם כרמי מספר על ה'הצגות' שערכו הגרמנים במחנה:

בבודז'ין למדתי את המדרש על פרשת קורח. פעם סיפר לי אותו אחד היהודים, 'ובני קורח לא מתו' אומר הפסוק, ובתהילים הם שרים מזמור. אמנם הם נבלעו באדמה עם כל עדת אביהם, אך מקום נתבצר להם שם, כדברי המדרש, והם לא נשרפו באש. מעל לגיהנום נבנתה להם במה, והם עמדו עליה והשקיפו על המתרחש למרגלותיהם. לא חסרו לנו הצגות בגיהנום. אנחנו העלינו את המופעים שלנו, והגרמנים את המופעים שלהם, הם ודאי לא התכוונו שנהנה, אבל ככה זה יהודים, גם בגיהנום הם נהנים...¹

כאן אין ירושלים נוכחת באופן ישיר; כאן מדובר על המקום שנתבצר להם מעל הגיהנום. מן הסתם, כשבני קורח התפללו במקום שיוחד להם, הם הסתכלו מעלה; כך נהוג, כך מקובל, כמעט כל מתפלל מעיף מבט ולו חטוף מעלה, במהלך תפילתו. כאן, המבט מוסב מטה, אל הגיהנום. הרי זוהי השלמה למעשה בני קורח; המבט, מבטו של המתפלל צריך להיות מופנה גם מטה; אין להתעלם מהגיהנום, אנשים סובלים שם. המבט למרגלותיהם גילה לבני קורח דבר מעניין מעין כמזה: 'ככה זה יהודים, גם בגיהנום הם נהנים'; היכולת לשרוד, לסבול ולשרוד, היכולת המופלאה הזו צריכה גם לעמוד לנגד העיניים. המתפלל צריך את המבט הדו-כיווני הזה, מעלה

1. אפרת חבה, חלקי בארץ החיים – סיפורו של אברהם כרמי, תל אביב 2013, עמ' 253.

ומטה. בני קורח היו מתפללים, מתפללים 'מקצועיים'; המתפלל נזקק ליכולת להישיר מבט, וגם להפנותו לכיוונים הנדרשים; המבט הוא חלק מהתפילה, גם אם היא נעשית בעצימת עיניים.

בסיכום של מדרשי בני קורח, ניתן לומר כי יש כאן בעצם שני מבטים משלימים; האחד למעלה אל ירושלים והשני למטה אל הגיהנום. השני מאפיין כמובן את השואה, ומשרטט איזה מין מדרש שואה. השואה פותחת פתח להבנה אחרת של המציאות. אפשר לא לרדת לגיהנום, אלא לשרוד איכשהו באיזו שן סלע שלו. ההישרדות הופכת גם היא לצו דתי, וצריך ליהנות בנסיבות הללו כדי לשרוד. 'לשרוד' למטה, כדי לקיים את מה שלמעלה; בני קורח מתווכים!